
STUDIJE
I ČLANCI

IZBELJIVANJE PREFERENCIJA: ZAŠTO DELIBERATIVNA PROCEDURA TREBA DA OBUHVATI PREFERENCIJE KOJIMA SE IZRAŽAVAJU LIČNI INTERESI¹

Apstrakt: Kada je o glasanju reč, neke osobe će verovatno glasati kako bi unapredile lične interese. Ali neke osobe takođe mogu glasati imajući u vidu neku koncepciju opšteg dobra. Ključna stvar je da nema nužnosti da se postupi bilo na jedan, bilo na drugi način. Empirijska istraživanja takođe pokazuju da ljudi glasaju kako zbog razloga u kojima dominira lični interes, tako i iz prosocijalnih razloga. Klasična koncepcija deliberativne demokratije podrazumeva da je javna diskusija usmerena ka postizanju konsenzusa oko opšteg dobra. U ovom radu zastupam stanovište da nema nikakve nužnosti u pretpostavci da će javna deliberacija zaista dovesti do konsenzusa u pogledu opšteg dobra. Ako tako stoje stvari, onda najviše što praktično orijentisani teoretičari deliberativne demokratije mogu da očekuju jeste otvorena debata u deliberativnoj fazi demokratskog odlučivanja koja bi mogla da utiče na postdeliberativno glasanje. Ovo stanovište podrazumeva da rasprava koja je usmerena na postizanje saglasnosti i određenje opšteg dobra, čini verovatnijim da određena koncepcija opšteg dobra bude reflektovana u ishodu glasanja. Ono takođe podrazumeva da pozivanje na lični interes nije ex hypothesi isključeno. Uloga javne deliberacije je da budu razjašnjena pitanja kako u vezi sa ličnim interesima, tako i u vezi sa opštim interesom. I jedna i druga vrsta razmatranja mogu se u toku diskusije pokazati kao opravdana. Ali ni tu nema nikakve nužnosti. Ono što je jedino važno u okviru ove koncepcije jeste da postoji ispravna procedura za odmeravanje razloga koji govore bilo u prilog ličnog interesa, bilo u prilog prosocijalnog stanovišta.

Ključne reči: lični interes, javna deliberacija, deliberativno pregovaranje, glasanje, deliberativna demokratija

¹ Tekst je nastao u okviru projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, br. 43007, koji finansira Ministarstvo za prosvetu i nauku Republike Srbije. Ranija verzija teksta prezentovana je u formi predavanja na naučnom skupu pod nazivom „Deliberative Democracy, Interests and Partisanship“, u okviru MANCEPT konferencije na Univerzitetu u Mančesteru (University of Manchester), koja je održana od 31. 8. do 2. 9. 2011. Autor se zahvaljuje učesnicima u diskusiji na veoma korisnim kritičkim primedbama i sugestijama.

Čini se da je posao obezbeđivanja normativnih osnova deliberativne demokratije uglavnom završen i da je danas glavni predmet interesovanja teoretičara deliberativne demokratije kako da ideal učine praktičnim (Ackerman and Fishkin 2004; Bächtiger et al. 2010; Bohman 1998; Thompson 2008). Pitanje je, ipak, da li će ova težnja da se ideal učini praktičnim dovesti do nekoherentnosti pojedinih normativnih pretpostavki na kojima se sam ideal zasniva. U ovom članku posebno ću istražiti normativni značaj uvođenja pretpostavke ličnog interesa u proceduru javne deliberacije. Ovaj potez obično se opravdava time što se tvrdi da on vodi približavanju ideala deliberativne demokratije čvrstom tlu realne politike. To, međutim, nije i jedino opravdanje za isticanje značaja uloge ličnog interesa u deliberaciji. Drugi, teorijski znatno izazovnije razlozi, biće takođe razmotreni u ovom radu. Ključni predmet razmatranja biće da li uvođenje ličnog interesa u proceduru deliberacije za rezultat može imati nekoherentnost između osnovnih normativnih pretpostavki idealne deliberativne procedure. U radu ćemo braniti stanovište da pojedini osnovni uslovi moraju biti oslabljeni kako bi uvođenje ličnog interesa u proceduru deliberacije bilo učinjeno na koherentan način.

Ne tako davno, Šapiro (I. Shapiro) je u članku sa karakterističnim naslovom „Dosta sa deliberacijom: U politici se radi o interesima i moći“, kritikovao klasičnu koncepciju deliberativne demokratije zato što nije u stanju da uvede interese u proces javne deliberacije (Shapiro 1999). On je izneo uopštenu primedbu, da sa svim suprotno očekivanju deliberativnih demokrata da će deliberacija dovesti do konsenzusa u pogledu opšteg dobra, ona takođe može razotkriti prethodno skrivene razlike. Ovo može da se desi upravo zato što sam proces deliberacije može da iznese na videlo interese koji su prethodno bili skriveni. Pored ove uopštene primedbe, Šapiro je uz pomoć jednog primera takođe kritikovao težnju da se ideal deliberativne demokratije učini praktičnim bez uzimanja u obzir pitanja interesa i moći. Primer koji navodi je diskusija o zdravstvenoj zaštiti koja se odvijala devedesetih godina prošlog veka (1990) u Oregonu. Premda svesni mnoštva manjkavosti ovog procesa, Gatmanova (A. Gutmann) i Tompson (D. Thompson) istakli su njegov deliberativni kvalitet zato što su se funkcioneri, zdravstveni radnici i građani konačno suočili sa problemom i zato što su mu prišli na kooperativan način (Gutmann and Thompson 1996: 143).

Međutim, Šapiro je u pravu kada tvrdi da ovaj deliberativni kvalitet može biti doveden u pitanje pošto su iz diskusije bili isključeni oni koji bi trebalo da imaju najviše koristi od reforme zdravstvenog sistema, tačnije siromašne osobe srednje dobi. Nešto definitivno nije u redu sa funkcijom legitimnosti javne deliberacije ukoliko „oni na čije se živote njeni rezultati odražavaju gotovo da nisu reprezentovani u procesu odlučivanja, dok s druge strane, većina onih koji donose odluku znaju da nikada neće zavisiti od dobara čija raspodela ili obezbeđivanje jeste predmet diskusije“ (Shapiro 1999: 33; Shapiro 2003: 29). Dakle, zaključak Šapirove rasprave je da bez obzira koliko deliberativni proces bio valjan u svakom drugom pogledu, on svakako neće biti ispravan ukoliko su oni o čijim interesima se raspravlja, isključeni iz diskusije i ako nemaju priliku da sami izraze svoje sopstvene interese.

Džejn Mejnsbridž (J. Mansbridge) je jedna od retkih zastupnica deliberativne demokratije koja je ozbiljno shvatila ovaj izazov integrisanja interesa, i to posebno ličnih interesa, u proceduru javne deliberacije (Mansbridge 2006). Ona je napravila razliku između klasične deliberacije koja za cilj ima konsenzus i pluralističke deliberacije, koju ona preferira, a koja je u stanju da obuhvati lični interes i pregovaranje. Jedna od glavnih karakteristika klasične deliberacije jeste isključivanje ličnog interesa i konflikta interesa. Glavna motivacija za ovo isključenje bila je prethodna dominacija ekonomskih pretpostavki i interpretacija kako u deskriptivnoj, tako i normativnoj teoriji demokratije, kao i težnja da se ideal demokratije približi participatornom modelu odlučivanja koji bi se zasnivao na diskusiji (Bohman and Rehg 1997). To su, čini se, bili glavni razlozi za isključivanje ličnih interesa i pregovora iz klasične deliberacije. Imajući u vidu ove razloge, postavlja se pitanje koja je onda motivacija za uvođenje ličnog interesa i sukoba interesa u deliberativnu proceduru. Mejnsbridžova je ponudila sledeći odgovor:

„Po pluralističkom idealu deliberacije i demokratskog odlučivanja, briga za lični interes je moralno i politički legitimna. Zapravo, da bi razjasnila konflikt, ali i da bi omogućila istinski konsenzus, deliberacija mora u pojedinim situacijama lični interes aktivno da učini legitimnim... Kada se jave distributivna pitanja, onemogućavanje da lični interes legitimno uđe u deliberaciju, potkopava normativni cilj razjašnjenja fundamentalnih interesa što ujedno potko-

pava sposobnost učesnika u deliberaciji da dostigne pravedan cilj kroz legitimnu proceduru.“ (Mansbridge 2006: 125)

Iz navedenog odlomka je jasno da glavno opravdanje koje Mejsbridžova nudi za uvođenje ličnog interesa u proces deliberacije jeste normativni cilj razjašnjenja fundamentalnih interesa, koji se zbog toga može nazvati uslovom razjašnjenja. Ona smatra da deliberacija može imati nekoliko normativnih ciljeva kao što su stvaranje solidarnosti, ispoljavanje jednakosti itd. Sklon sam da shvatim njeno viđenje normativnog cilja razjašnjenja fundamentalnih interesa, ili uslov razjašnjenja, kao korak koji podrazumeva slabljenje uslova opšteg dobra koji je karakterističan za klasičnu deliberaciju. Ideal klasične deliberacije podrazumeva diskusiju koja za cilj ima postizanje konsenzusa u pogledu opšteg dobra. On takođe podrazumeva da u diskusiji nije dopušteno otvoreno pozivanje na lični interes (Elster 1986: 112–113). Slabljenje pretpostavke opšteg dobra jednostavno znači da izražavanje brige za lični interes ne samo da je dopušteno, već predstavlja i poželjan cilj u pogledu deliberativne procedure. Slabiji uslov razjašnjenja podrazumeva da „dobar deliberativni proces treba da razjasni, što je bolje moguće u datim okolnostima, šta bi građani preferirali ako bi imali pristup svim informacijama, uključujući informacije o drugima koji su uključeni u proces“ (Mansbridge 2006: 108).

Dakle, glavni razlog koji stoji iza uvođenja ličnog interesa u deliberaciju jeste normativni standard koji omogućava razjašnjenje i razumevanje interesa svih strana koje su uključene u proceduru javne rasprave. Tačno je, kao što je to Šapiro istakao, da ovakav jedan normativni zahtev može za rezultat da ima stvaranje konflikata koji su prethodno bili skriveni. Umesto rešavanja sukoba interesa, javna deliberacija mogla bi u tom slučaju da bude izvor novih konflikata. Odgovor koji Mejsbridžova nudi u tom pogledu jeste da ukoliko je takav slučaj, onda „deliberacija pored toga što proizvodi više konflikata, ujedno proizvodi i više samorazumevanja i uzajamnog razumevanja“ (Mansbridge 2006: 117). To zapravo predstavlja problem samo za klasičnu deliberaciju zato što ukoliko je uslov razjašnjenja zadovoljen, uslov konsenzusa ne može biti zadovoljen. Na sreću, Mejsbridžova ima rešenje za ovaj problem koji je u skladu sa njenom preferiranom verzijom pluralističke deliberacije. Po njenom mišljenju, deliberativna procedura mogla bi takođe da obuhvati pogađanje i pregovaranje.

Sklon sam da ovaj potez protumačim kao implicitno slablje uslova konsenzusa koji je karakterističan za klasičnu deliberaciju. Dakle, uvođenje ličnog interesa u deliberaciju vodilo bi ka znatno realističnijoj koncepciji deliberativne procedure koja uključuje fazu pregovaranja, ali koja takođe priznaje značaj nedeliberativne procedure glasanja kako bi se nekako razrešio konflikt interesa koji nije moguće razrešiti deliberativnim konsenzusom. Treba ipak istaći da je glasanje, po mišljenju ove autorke, poslednje utočište i da mu treba pristupiti jedino ako faza pregovaranja ne rezultira nekakvim sporazumom. Ukoliko sporazum bude postignut u toj fazi, onda glasanje nije potrebno. Mejsnbridžova svoje stanovište formuliše u vidu procesa koji se sastoji od četiri stupnja koji obuhvataju pre-deliberativnu fazu, fazu pune deliberacije, fazu pogađanja i pregovaranja, i konačno, ukoliko je potrebno, fazu glasanja.

Pošto je pretpostavka opšteg dobra već oslabljena, razložno je pretpostaviti da će deliberacija uključiti kako razmatranja iz perspektive opšteg dobra, tako i iz perspektive ličnog interesa. Uloga prve, predeliberativne faze, jeste da se otvori prostor i za razmatranja iz perspektive ličnog interesa koja bi kasnije mogla da budu u potpunosti razjašnjena i podložna debati u fazi pune deliberacije. U ovoj prvoj fazi manjinske ili podređene grupe takođe imaju šansu da izraze svoje interese, koji bi inače u klasičnoj deliberaciji bili potisnuti s obzirom da je pozivanje na lične ili interese neke pojedine grupe unapred isključeno. Pretpostavljajući da će građani nasumice izraziti svoje stavove u pogledu ličnog i opšteg interesa u prvoj fazi, glavni zadatak druge faze jeste da ovi stavovi budu strukturisani kroz proces pune deliberacije. Pošto je uslov razjašnjenja za deliberativnu proceduru na snazi, to znači da će u drugoj fazi biti razjašnjeni problemi vezani za opšte dobro, ali i za sukobe interesa. To bi moglo da dovede do rezultata koje zastupnici deliberativne demokratije inače očekuju od deliberativnog procesa. Mejsnbridžova ističe nekoliko efekata koji bi se mogli očekivati od pune deliberacije. Građani bi mogli da uvide da su njihove prethodne neznatne razlike zapravo maskirale opšte dobro, mogli bi takođe uvideti da moralne obaveze pretežu nad ličnim interesom, da su u svetlu novih informacija moguće nove opcije koje bi unapredile interese svih učesnika u procesu itd. Jednostavno rečeno, faza pune deliberacije mogla bi da proizvede „nešto što je istinski zajedničko za sve učesnike a što pre nije

postojalo“ (Mansbridge 2006: 118). Međutim, pošto je uslov konsenzusa takođe oslabljen, to znači da rađanje nečega što je istinski zajedničko za sve učesnike nije nužno za deliberativni proces. Ukoliko nema konsenzusa oko koncepcije opšteg dobra na kraju druge faze, onda građani stupaju u treću fazu pogađanja i pregovaranja. Za nekoliko trenutaka biće posvećena posebna pažnja ovoj fazi. Konačno, ukoliko ne bude postignuta saglasnost nakon faze pregovaranja, nužan je mehanizam za zbrajanje individualnih interesa. Iako se na glasanje gleda samo kao na прибежиште kojim se omogućava donošenje nekakve odluke, Mejnbridžova takođe ističe intrinzičnu opravdanost ovog mehanizma odlučivanja tvrdeći da „kada postoji sukob interesa, fer zbrajanje glasova uz pomoć procedure glasanja, ima normativne prednosti zato što konflikt čini eksplicitnim i za određeno vreme ga rešava na taj način što koristi individualnu političku jednakost kao mehanizam legitimacije“ (Mansbridge 2006: 124).²

Tačke oko kojih se u potpunosti slažem sa Mejnbridžovom jesu slabljenje uslova opšteg dobra, kao i implicitno slabljenje uslova konsenzusa. Moje neslaganje prvenstveno se odnosi na uključivanja faze pogađanja i pregovaranja u deliberativnu proceduru. Vratimo se zato na fazu pogađanja i pregovaranja u deliberativnom procesu. Iako Mejnbridžova pravi dodatnu razliku između pogađanja i pregovaranja, jednostavnosti radi tretiraćemo ovu treću fazu kao jedinstvenu celinu, bez obzira da li ona konkretno podrazumeva pogađanje ili pregovaranje. Kako bi motivisala uključivanje ove faze u deliberativnu proceduru, autorka koristi primer integrativnog ili win-win razrešenja sukoba. Reč je zapravo o klasičnom primeru Foletove (M. P. Follett) u kome dve osobe imaju sukobljene interese. Evo kako glasi priča. Dve osobe nalaze se u istoj prostoriji u biblioteci. Jedna od njih želi da otvori prozor kako bi udahnula svež vazduh, dok druga osoba ne želi da u prostoriji bude promaja. Mejnbridž ističe da je integrativno rešenje Foletove bilo da se otvori prozor u susednoj prostoriji. Dakle, početni sukob interesa koji je bio reprezentovan preferencijama da prozor u prostoriji bude otvoren ili zatvoren, tokom procesa pregovaranja transformisan je u temeljnije preferencije da u prostoriji ima svežeg vazduha i da nema

² Mejnbridžova u ovom kontekstu uglavnom podrazumeva većinsko pravilo. Neka novija istraživanja pokazuju da bi za kvazivindikaciju deliberativnog procesa bilo potrebno daleko više od proste većine glasova. Videti: Gaus 2008.

promaje. Mejnšbridžova zaključuje da je poenta ovog primera to da je integrativno rešenje koje je Foletova predložila proizvelo opšte dobro, uprkos sukobu interesa. Imajući u vidu ovu karakteristiku integrativnih razrešenja sukoba, pogađanje i pregovaranje moglo bi da ima veoma važnu ulogu u proceduri deliberacije.

Međutim, jedna stvar se previđa prilikom izvođenja ovakvog zaključka na osnovu prethodnog primera. Nije tačno da su strane postigle integrativno rešenje samo zahvaljujući međusobnom procesu pregovaranja. Moglo bi se reći da je rešenje za njihov spor došlo nekako spolja. Rešenje je smislila i uvela u igru Foletova, ili da izrazimo istu ideju nešto apstraktnije, neko X koje nije bilo strana u procesu pregovaranja. Zašto bi ta činjenica bila od posebne važnosti? Prvo, zato što bi u realnim situacijama pregovaranja jedna od strana mogla da predloži istu stvar kao i dato integrativno rešenje, a da druga strana to ne prihvati podozrevajući da tim predlogom prva osoba samo želi da unapredi sopstveni lični interes. Zamislimo da prva osoba predloži identično rešenje kao Foletova. Međutim, pravi razlog zašto je druga osoba izrazila svoju želju da ne bude promaje bio je zato što ne želi da se prostorija u bilo kom pogledu rashlađuje. Zato bi ona mogla da zaključi kako će prva osoba svojim predlogom zapravo dobiti ono što želi, a što je suprotno njenim željama. Drugo, jedna od glavnih karakteristika procedure javne deliberacije jeste da sva rešenja moraju da poteknu upravo od učesnika u datom procesu kolektivnog odlučivanja. Ako su ova dva zapažanja tačna to onda znači da je zaključak Mejnšbridžove o integrativnim ili win-win rešenjima kao opravdanju za uvođenje faze pogađanja i pregovaranja u proceduru deliberacije u najmanju ruku preuranjen.

Mejnšbridžova nudi i dodatnu vrstu opravdanja za integrisanje pogađanja i pregovaranja u deliberativnu proceduru. Ona tvrdi da su pogađanje i pregovaranje fer ako su strane slobodne i jednake u pogledu temeljnih uslova (Mansbridge 2006: 124). Ona u tom pogledu kaže da „pravičnost bilo kog pogađanja ili pregovaranja zavisi, kao i legitimnost deliberacije i glasanja, od temeljnih uslova slobode i jednakosti“ (Mansbridge 2006: 124). Ono što se ovakvim izjednačavanjem različitih mehanizama kolektivnog odlučivanja previđa jeste da se nejednakost u pogledu moći i resursa ne reflektuje na jednak način na sve navedene procese odlučivanja. Zadržimo se na temeljnom uslovu jednakosti. U tom kontekstu od pomoći je

Koenova (J. Cohen) formulacija uslova jednakosti za idealnu deliberativnu proceduru. On kaže da su u idealnoj koncepciji deliberacije sve strane formalno i supstantivno jednake (Cohen 1997: 74–75). Formalna jednakost znači da svaka osoba ima jednaka prava u svakom delu deliberativnog procesa. Slična stvar važi i u slučaju glasanja. Svaka osoba ima jednake šanse da ubaci glasački listić i time utiče na ishod procedure kolektivnog odlučivanja. Supstantivna jednakost podrazumeva da postojeće razlike u moći i resursima ne utiču na šanse osoba da učestvuju u deliberaciji. Ona takođe znači da ovi faktori nejednakosti moći i resursa ne igraju odlučujuću ulogu u procesu deliberacije. Sličan uslov važio bi takođe i za proces glasanja. Međutim, imajući u vidu razliku između formalne i supstantivne jednakosti, proces pregovaranja se u znatnoj meri razlikuje od prethodna dva. Dok se u slučaju deliberacije i glasanja supstantivna jednakost suštinski svodi na formalnu jednakost, to ne važi za pogađanje i pregovaranje, zato što ma koliko osobe bile jednake u formalnom smislu, one će uvek imati podsticaj da koriste svoju supstantivnu nejednakost koja je izvor njihove pregovaračke moći.

Iz onoga što Mejnsbridžova kaže nije jasno koju vrstu jednakosti ona ima u vidu? Pretpostavimo da je reč o formalnoj jednakosti. Ali ako je naša analiza ispravna, formalna jednakost nema isti značaj u pregovaranju, kao što ima u javnoj deliberaciji ili prilikom glasanja. To znači da formalna jednakost u procesu pregovaranja sama po sebi ne znači automatsko isključenje supstantivne nejednakosti. Ako, međutim, misli na supstantivnu jednakost, onda se postavlja pitanje kako obezbediti važenje takvog jednog uslova u procesu pregovaranja. Imajući u vidu ove primedbe, mogli bismo najzad da preciznije okvalifikujemo naše slaganje sa pokušajem Mejnsbridžove da integriše lični interes i sukob interesa u proceduru deliberacije. Iako prihvatamo predloženu ideju integrisanja ličnog interesa u deliberativnu proceduru, kao i korake ka slabljenju uslova opšteg dobra i konsenzusa, ostajemo skeptični u pogledu integrisanja pogađanja i pregovaranja u proces deliberacije.

U ostatku ovog rada pažnju ćemo usmeriti na nedavno objavljen članak „Mesto ličnog interesa i uloga moći u deliberativnoj demokratiji“, koji je Mejnsbridž objavila zajedno sa osam eminentnih teoretičara u oblasti deliberativne demokratije (Mansbridge et al. 2010). Upravo zbog ove činjenice navedeni rad može se smatrati

nekom vrstom manifesta koji nudi smernice za dalji napredak teorije koja se zasniva na pretpostavkama deliberativne demokratije, ali i neka praktična uputstva kako deliberativni ideal može biti ostvaren. Naš zadatak biće da procenimo u kojoj meri ideje iznete u ovom članku predstavljaju korak napred u odnosu na raniji pokušaj uvođenja ličnog interesa i pregovaranja u proceduru javne deliberacije. Iako smo se složili sa stavom Mejnsbridžove da lični interes može imati značajnu ulogu u procesu deliberacije, smatrali smo da njeni argumenti u prilog deliberativne forme pregovaranja nisu u dovoljnoj meri ubedljivi. Pitanje je, dakle, da li argumenti izneti u ovom kasnijem članku pružaju bolje opravdanje za koncepciju deliberativno zamišljenog pregovaranja. Članak započinje sa jasnim distanciranjem autora od pretpostavki opšteg dobra i deliberativnog konsenzusa, zamišljenih po modelu klasične deliberacije:

„Deliberativna demokratija je obično bila definisana kao suprotna ličnom interesu, pogađanju i pregovaranju, glasanju i upotrebi moći. Naše shvatanje razlikuje se od uobičajenog u pogledu dve stvari. Prvo, mi branimo stanovište da lični interes, ukoliko je ograničen na odgovarajući način, treba da bude deo deliberacije koja se završava demokratskom odlukom. Neki oblici pregovaranja koji uključuju lični interes zaista zadovoljavaju sve naše kriterijume za idealnu deliberaciju, i to posebno kriterijum da u svojoj idealnoj formi deliberativna metoda izbegava korišćenje moći prisile. Zbog toga, tako ograničeni lični interes i date forme pregovaranja uključujemo u reformulisani deliberativni ideal, odnosno regulativni standard kome realne deliberacije treba da teže. Drugo, zastupamo komplementarnost, pre nego antagonistički odnos deliberacije i mnoštva demokratskih mehanizama koji sami po sebi nisu deliberativni. Ovi nedeliberativni mehanizmi, kao što su zbrajanje glasova kod glasanja, kao i fer pogađanje i pregovaranje između kooperativnih suparnika, uključuju moć prisile u samom mehanizmu odlučivanja. Ipak, oni moraju da budu opravdani na deliberativan način.“ (Mansbridge et al. 2010: 64)

Nekoliko stvari je važno istaći s obzirom na pretpostavke od kojih Mejnsbridž i kolege polaze. Najpre treba uočiti da se umesto fokusiranja javne deliberacije isključivo na opšte dobro, kao u slučaju klasične deliberacije, autori zalažu da se u deliberativnu proceduru odlučivanja uključe i stavovi kojima se izražava lični interes. Ovo stanovište mi smo interpretirali u smislu slabljenja pretpostav-

ke opšteg dobra. Videli smo ranije da umesto ove pretpostavke Mejnbridž uvodi znatno slabiju pretpostavku ili uslov razjašnjenja koji kaže da kroz proces javne deliberacije ujedno treba da budu izražena i razjašnjena kako razmatranja iz perspektive opšteg interesa, tako i iz perspektive ličnog interesa. Mi drugi stav tumačimo kao korak ka slabljenju uslova konsenzusa. Evo i u kom smislu. Naime, jedna od pretpostavki klasične deliberacije jeste da je demokratska odluka legitimna ako i samo ako za rezultat ima konsenzus postignut javnom deliberacijom slobodnih, jednakih i razložnih građana. Međutim, ma koliko bio opravdan u smislu ideala kome javna deliberacija treba da teži, ovaj uslov je isuviše jak u pogledu procedure demokratskog odlučivanja. Naime, demokratsko odlučivanje može biti legitimno i u slučaju glasanja. Prema tome, korak kojim se odstaje od pretpostavke da je jedini vid legitimnog demokratskog odlučivanja konsenzus postignut javnom deliberacijom i dopušta mogućnost drugih mehanizama odlučivanja kao legitimnih, mi tumačimo kao korak ka slabljenju uslova konsenzusa klasične deliberacije. Ako se stvari interpretiraju u ovom svetlu izgleda da autori u navedenom odlomku ako ne eksplicitno, barem implicitno brane stanovište slabljenja uslova konsenzusa.

Teškoću za ovakvo shvatanje, moglo bi da predstavlja to što autori govore o regulativnom idealu ili standardu deliberativne demokratije. Oslanjajući se na Kanta (I. Kant), autori definišu regulativni ideal kao onaj koji premda neostvariv u svojoj potpunosti, zapravo jeste ideal prema kome, ako je sve ostalo jednako, praksa treba da bude prosuđena u smislu manjeg ili većeg približavanja (Mansbridge et al. 2010: 64). Tako bi, na primer, shvatanje pretpostavke konsenzusa kao regulativnog ideala, ili dela regulativnog ideala, podrazumevalo da uprkos tome što ova pretpostavka ne može biti u potpunosti zadovoljena, ona i dalje ima svoje normativno važenje. Međutim, ako je naše ranije viđenje uslova konsenzusa i slabljenje tog uslova ispravno, onda prethodan stav ne može biti koherentno branjen jer se njime u isto vreme pretpostavlja da je konsenzus postignut javnom deliberacijom jedini legitiman način demokratskog odlučivanja, ali i da u nedostatku konsenzusa glasanje takođe može biti legitiman način odlučivanja.³ Drugim rečima, ako

³ Mejnbridžova u članku iz 2006. izbegava ovu inkonzistentnost time što tvrdi da nijedna forma demokratskog odlučivanja nije u potpunosti legitimna

prihvatimo da glasanje ili neki drugi mehanizam može biti legitiman način demokratskog odlučivanja, to onda znači da se mora oslabiti pretpostavka o konsenzusno usmerenoj javnoj deliberaciji kao jedinom izvoru legitimnosti demokratskog odlučivanja, ili kraće rečeno, mora biti oslabljena pretpostavka konsenzusa.

Neko bi mogao da primeti da uvođenje drugih mehanizama odlučivanja, pored javne deliberacije, samo implicitno znači slabljenje uslova konsenzusa i da u nedostatku eksplicitno formulisanog slabijeg uslova, uslov konsenzusa ostaje na snazi, barem kao regulativni ideal, ili kao deo regulativnog ideala deliberativne demokratije. Na ovaj prigovor moglo bi se odgovoriti time što bi se eksplicitno formulisao slabiji uslov od uslova konsenzusa. Takav jedan uslov jeste uslov metasaglasnosti koji podrazumeva da cilj javne deliberacije nije postizanje konsenzusa u pogledu poredaka preferencija, već saglasnosti u pogledu problemske dimenzije u okviru koje preferencije mogu biti raspoređene na jednovršan način (List 2002; Dryzek and List 2003). Ovaj slabiji uslov ima tu prednost što ujedno zadržava usmerenost javne deliberacije ka postizanju saglasnosti, dok s druge strane garantuje smisaoni i nearbitraran rezultat procedure glasanja. Na taj način ostaju očuvani kako legitimnost procedure javne deliberacije, tako i procedure glasanja. I nema nikakvog razloga zašto se uslov metasaglasnosti ne bi mogao smatrati regulativnim idealom ili delom regulativnog ideala deliberativne demokratije. Nije, međutim, teško uočiti da pretpostavka konsenzusa ne može biti na koherentan način očuvana, ako se prizna važenje pretpostavke metasaglasnosti. Utoliko je za nekoga ko se zalaže za takvu vrstu demokratskog odlučivanja koja uključuje i proceduru javne deliberacije i proceduru glasanja, slabljenje pretpostavke konsenzusa logična posledica. Pristalice ovakvog gledišta na raspolaganju imaju slabiji uslov metasaglasnosti koji garantuje koherentnost njihove pozicije.⁴

(Mansbridge 2006: 124). Ali ovaj manevarski potez, koji ima tu prednost da se na neke demokratske odluke za koje se ne bi reklo da su u potpunosti legitime može gledati kao na opravdane u smislu većeg približavanja regulativnom idealu, istovremeno neopravdano baca senku sumnje u pogledu legitimnosti na svaku odluku koja je doneta demokratskim putem.

⁴ Zahvaljujem se Hoze Luisu Martiju (José Luis Martí) na njegovim kritičkim primedbama koje su dovele do preciziranja glavne poente u prethodna dva pasusa.

Ostaje još jedna stvar da bude razjašnjena u vezi sa pretpostavkama od kojih Mejsnbridž i kolege polaze. Naime, u prethodno navedenom odlomku kaže se da nedeliberativni načini demokratiskog odlučivanja „moraju da budu opravdani na deliberativan način“. Kako razumeti ovu pretpostavku? Ako pretpostavimo, kao što to čini većina pristalica deliberativne demokratije, da je glavno opravdanje za uvođenje procedure glasanja u teoriju deliberativne demokratije, to da u slučaju izostanka konsenzusa glasanje predstavlja način da odluka ipak bude doneta (Cohen 1997: 75; Elster 1986: 115), onda samo glasanje ne može biti predmet javne deliberacije jer po polaznoj pretpostavci oko njega kao opravdane procedure odlučivanja ne bi nužno morao da bude postignut konsenzus. Stvari dodatno komplikuje to što bi u igri mogli da budu različiti modeli glasanja. Zašto onda Mejsnbridž i kolege, koji videli smo argumentuju u prilog dodatnih mehanizama odlučivanja pored javne deliberacije, tvrde da mehanizam odlučivanja kakav je na primer glasanje mora da bude opravdan na deliberativan način?

Sva je prilika da izvor ove nekoherentnosti leži u zamisli deliberativne demokratije kao participatornog ideala koji podrazumeva trajnu vrstu društva u kome je osnovni oblik upravljanja javna deliberacija njegovih članova (Cohen 1997). Jedino iz ove perspektive razumljivo je da se na nedeliberativne mehanizme demokratiskog odlučivanja može gledati kao na opravdane samo kroz proceduru deliberacije. Međutim, ako imamo u vidu da realan način funkcionisanja demokratije uglavnom podrazumeva model glasanja i da, istorijski gledano, ustanovljenju ovog modela nije prethodio nikakav proces javne deliberacije kroz koji bi on bio opravdan, prethodno gledište moglo bi se nazvati „participatornom iluzijom“. Za teoretičare koji nisu skloni da podlegnu „participatornoj iluziji“, reformisanje realno postojećih načina demokratiskog odlučivanja u pravcu deliberativne demokratije ispostavlja se kao logičan korak. Jasno je da u tom slučaju i formulisanje samih normativnih zahteva treba da bude u skladu sa tim ciljem. Jedna od posledica „participatorne iluzije“ jeste zapravo produbljivanje jaza između ideala deliberativne demokratije i realnog funkcionisanja demokratiskog odlučivanja koje se uglavnom zasniva na proceduri glasanja.

Vratimo se, ipak, na glavni predmet ovog rada a to je uloga ličnog interesa u deliberaciji. Mejsnbridž i kolege u svom radu nude

nešto složeniju sliku uloge ličnog interesa, nego što je to u prethodno razmatranom članku bio slučaj. Da podsetimo, slabljenje pretpostavke opšteg dobra, vodi kao nešto slabijem zahtevu razjašnjenja koji kaže da u proceduri deliberacije treba da budu razjašnjena pitanja kako iz perspektive opšteg dobra, tako i iz perspektive ličnih interesa. Autori u istom duhu tvrde da „uključivanje ličnog interesa u regulativni ideal deliberativne demokratije vodi obuhvatanju raznovrsnosti ljudskih ciljeva, kao i mnoštva ljudskih mišljenja“ (Mansbridge et al. 2010: 73).⁵ Složenija slika koju oni predlažu sastoji se od uvođenja distinkcije između uloge ličnog interesa kao informacije i uloge ličnog interesa kao opravdanja. Ovu distinkciju uveli su, zapravo, u teoriju deliberativne demokratije Koen i Rodžers (J. Rogers), smatrajući da lični interes može da ima samo ulogu pružanja informacija, ali ne i opravdanja nećijih zahteva u procesu deliberacije (Cohen and Rogers 2003: 247). Mejnbridž i kolege brane nešto ambiciozniju, samim tim i problematičniju zamisao, po kojoj lični interes može imati informativnu ulogu, ali i ulogu opravdanja.

Prva uloga sastoji se u tome da izražavanje ličnog interesa može poslužiti kao informacija kako u pogledu opšteg dobra, tako i u pogledu sukoba interesa. Autori smatraju da javna deliberacija koja prethodi donošenju odluke pored toga što doprinosi eventualnoj transformaciji preferencija, takođe doprinosi „razjašnjenju interesa i preferencija“ (Mansbridge et al. 2010: 73). Otuda ne bi bilo pogrešno ukoliko bi se uloga ličnog interesa kao pružanja informacija shvatila kao drugačija deskripcija uslova razjašnjenja. Ovaj uslov, možemo ga nazvati uslovom informisanja, zapravo izražava istu ideju kao i ranije razmatrani uslov razjašnjenja. Autori takođe smatraju da ukoliko lični interes nije predmet razjašnjenja, onda raste verovatnoća da će u procesu deliberacije biti usvojena neka verzija opšteg dobra koja ne reflektuje na pravi način interese svih onih koji su u proces uključeni.

Oni navode sledeći primer kako bi ukazali na važnost uslova informisanja ili uslova razjašnjenja za javnu deliberaciju. Grupa profesora Univerziteta u Mičigenu trebalo je 1965. godine da donese odluku koji je najbolji način anti-ratnog delovanja na njihovom fakultetu. Na stolu su bile dve opcije. Jedna je podrazumevala celodnevne proteste, što ujedno znači otkazivanje nastave, ali i

⁵ Videti takođe: Mansbridge et al. 2010: 69.

mogućnost da se izgubi posao, dok je druga podrazumevala celodnevna predavanja koja bi kao glavnu temu imala upravo pitanje opravdanosti rata u Vijetnamu. Ključni preokret u procesu odlučivanja odigrao se kada je jedan od profesora istakao da podržava drugu opciju, ne zato što je smatra efikasnijom za ostvarenje primarnog cilja, već zato što se plaši gubitka posla. Međutim, ovaj stav koji se može shvatiti kao pružanje informacije o ličnom interesu, zapravo je razotkrio da troškovi anti-ratne delatnosti mogu biti previsoki, tako da se druga opcija može smatrati boljom čak i iz perspektive zajedničkog cilja. Predložena ideja je usvojena i navedeni vid protesta ubrzo se proširio i na drugim univerzitetima.

Ako uloga ličnog interesa u deliberaciji u formi informisanja i razjašnjenja deluje relativno prihvatljivo, druga zamisao, o ličnom interesu kao opravdanju, čini se znatno problematičnijom. Mejnshridž i kolege smatraju da lični interes može da posluži i kao opravdanje u procesu deliberacije, onda kada se opšte dobro zapravo sastoji od zbira ličnih interesa. U tom slučaju moglo bi se reći da je svaki lični interes, pojedinačno gledan, ujedno konstitutivan za opšte dobro. Ovaj uslov mogao bi se nazvati uslovom opravdanja zato što „u datim okolnostima, za svaku individuu, kao i za sve ostale u grupi, činjenica ličnog interesa predstavlja razložno i dovoljno opravdanje individualnog stanovišta“ (Mansbridge et al. 2010: 75). Treba ipak primetiti da za uslov opravdanja važe dodatna ograničenja u pogledu samog izražavanja ličnog interesa koja podrazumevaju univerzalna ograničenja ljudskih prava i moralnog ponašanja, kao i deliberativna ograničenja kao što su uzajamno poštovanje, reciprocitet, pravičnost itd. Pozivajući se na Rolsa (J. Rawls), autori smatraju da ovako ograničeni lični interes istovremeno podrazumeva pristrasnost u pogledu sopstvenih interesa, ali i težnju da konačna odluka bude fer, da se lični interes izražava u terminima pravičnosti ili da se uvažavaju argumenti drugih ljudi koji se pozivaju na pravičnost. Dakle, lični interes može imati ulogu opravdanja, ali jedino ukoliko su na snazi moralna i deliberativna ograničenja.

Iako se u poređenju sa uslovom opšteg dobra, uslov razjašnjenja činio znatno prihvatljivijim, ovaj uslov pokazuje izvesne slabosti u svetlu distinkcije između informacije i opravdanja. Naime, dok je u slučaju zadovoljenosti uslova opravdanja, lični interes reflektovan u konačnoj odluci, u slučaju zadovoljenosti uslova infor-

misanja to ne mora da bude slučaj. Mejnsbridž i kolege tvrde da u pojedinim situacijama kada su, na primer, predmet deliberacije osnovna prava, lični interes isključivo treba da ima ulogu informisanja, što ujedno znači da ne treba da bude reflektovan u samoj odluci. Činjenica da lični interes ne mora, a ponekad i da nije poželjno, da bude reflektovan u konačnoj odluci pokazuje, dakle, da je uslov razjašnjenja ili uslov informisanja isuviše slab. Za razliku od toga, uslov opravdanja ispostavlja se kao isuviše jak. Ovaj uslov može biti zadovoljen samo u retkim slučajevima Neš-ekvilibrijuma ličnih interesa, koji se uz to u najvećoj mogućoj meri udaljavaju upravo od same ideje deliberacije jer sada svaka osoba mora da kaže da je ishod opravdan upravo zato što je opravdan iz perspektive njenog ličnog interesa.

Pitanje je da li bi se mogli formulisati uslovi koji bi u isto vreme bili slabiji od uslova opravdanja, ali i jači od uslova informisanja. Nama se čini da u rasponu između ova dva uslova ima dovoljno prostora za formulisanje takvih uslova. Jedan takav uslov mogao bi se nazvati uslovom prihvatanja. On bi podrazumevao ne samo da je dopušteno izražavanje ličnog interesa u funkciji razjašnjenja i informisanja, već i da ako se ono učini opravdanim učesnicima u procesu deliberacije, onda treba da bude usvojeno i prihvaćeno. To bi ujedno značilo da bi ovaj izraz ličnog interesa mogao biti reflektovan u konačnoj odluci. Naravno, ovaj uslov je slabiji od uslova opravdanja jer izražavanje ličnog interesa ne predstavlja automatski opravdanje koje treba da bude reflektovano u konačnoj odluci. Naime, osobe koje učestvuju u deliberaciji mogu dati zahtev da smatraju neopravdanim. U ovom svetlu moglo bi se postaviti pitanje da li je primer sa odlukom u pogledu anti-ratnog protesta koji navode Mejnsbridž i kolege, zapravo pre primer koji ukazuje na zadovoljenost uslova prihvatanja, nego uslova informisanja. Činjenica da je predlog bio prihvaćen, ne znači automatski da nije mogao biti odbijen u svetlu nekih drugih razloga koji bi se smatrali u većoj meri opravdanim.

Videli smo, ipak, da se ključni problem ne nalazi toliko u koncepciji uvođenja ličnog interesa u deliberaciju, koliko u integrisanju pogađanja i pregovaranja u deliberativnu proceduru. Mejnsbridž i kolege, pored nešto složenije slike o ulozi ličnog interesa, takođe nude znatno kompleksniju sliku onoga što nazivaju delibera-

tivnim pregovaranjem. Ranije smo tvrdili da uvođenje koncepcije pregovaranja u javnu deliberaciju podložno prigovoru da time nije u potpunosti isključena mogućnost strateškog ponašanja koja je karakteristična za uobičajene situacije pregovaranja. Drugim rečima, nije problem u tome da li se za pregovaranje mogu formulirati isti normativni uslovi koji važe za javnu deliberaciju. Problem je u tome što jednom kada se dopusti mogućnost pregovaranja, onda se ovim uslovima može manipulirati na način koji to nije moguće u slučaju glasanja ili javne deliberacije. Ipak, pre nego što pređemo na razmatranje deliberativnog pregovaranja, izložićemo ukratko prikaz razvoja teorije deliberativne demokratije koji je delom ideal-tipski, a delom istorijski, kojim autori opravdavaju potrebu proširenja ideala deliberativne demokratije u navedenom pravcu.

Kao i u ranijem radu Mejnbridžove, polazna tačka je klasična deliberacija koja je usmerena na postizanje konsenzusa u pogledu opšteg dobra. Glavna zamisao je da građani koji mogu imati suprotstavljene preferencije, interese i mišljenja, nakon rasprave koja je usmerena na opšte dobro, zahvaljujući snazi boljeg argumenta, na osnovu istog razloga odlučuju da je neka opcija najbolja. Jasno je da ovako shvaćen ideal deliberativne demokratije isključuje pozivanje na lični interes, ali i mogućnost pregovaranja. U idealnom slučaju klasična deliberacija završava se donošenjem odluke, tako da mehanizmi nedeliberativnog odlučivanja nisu potrebni. Potreba za njima javlja se jedino u slučaju nemogućnosti postizanja konsenzusa. Drugim rečima, ideal klasične deliberacije pretpostavlja važenje uslova opšteg dobra i uslova konsenzusa. Nakon ranog stupnja razvoja teorije, sve više autora privrženih deliberativnom idealu argumentovalo je u prilog nešto šire koncepcije koja bi dopuštala različite interpretacije opšteg dobra, ali i da odluka ne mora nužno biti doneta konsenzusom. Autori smatraju da je za ovu drugu fazu razvoja teorije deliberativne demokratije karakteristično stanovište da „deliberacija koja je razjasnila i dobro strukturisala konflikt završava sa većinskim glasanjem ili nekim drugim nedeliberativnim demokratskim metodom kao što je pregovaranje između kooperativnih suparnika“ (Mansbridge et al. 2010: 69). Mi smo ove zamisli protumačili kao korake ka slabljenju uslova opšteg dobra i uslova konsenzusa. Konačno, autori smatraju da ova šira slika deliberativnog ideala treba da uključi lične interese i deliberativno pregovaranje. To bi bio

treći stupanj razvoja, koji bi ujedno trebalo da obeleži aktuelne rasprave u okviru teorije deliberativne demokratije. Ili bar tako autori smatraju.

Kako bi objasnili koncepciju deliberativnog pregovaranja, autori predlažu distinkciju između klasične vrste pregovaranja koja uključuje pretnje i ispoljavanje moći i deliberativne vrste pregovaranja koja koristi neprisilne mehanizme ubeđivanja. Oni smatraju da deliberativno pregovaranje treba da zadovolji iste one uslove koji inače važe za proceduru deliberacije. Takođe tvrde da je tako shvaćeno deliberativno pregovaranje moguće razlikovati od druga dva mehanizma demokratskog odlučivanja kao što su pregovaranje između kooperativnih suparnika i glasanje. Umesto preciznijeg određenja deliberativnog pregovaranja autori prezentuju četiri tipa postizanja komunikativne saglasnosti koji po njihovom mišljenju istovremeno zadovoljavaju uslove idealne deliberacije, ali i ukazuju na opravdanost uvođenja pregovaranja u koncepciju deliberativne demokratije. Te četiri vrste deliberativnih pregovaranja jesu konvergencija, sporazumi sa pojedinim nerešenim pitanjima, integrativno pregovaranje i u potpunosti kooperativni pregovori. Autori smatraju da je za sve ove vrste karakteristično da pored toga što zadovoljavaju zahteve javne deliberacije, takođe dopuštaju značajnu ulogu izražavanju ličnih interesa.

Konvergencija podrazumeva da deliberacija započinje sa ne tako velikim razlikama u pogledu mišljenja i interesa, a završava se saglasnošću svih strana oko neke opcije na osnovu istih razloga. Ova vrsta saglasnosti u određenoj meri odgovara efektu pune deliberacije koji je Mejnsbridžova ranije istakla, da razjašnjenje pitanja vezanih za lične interese i opšte dobro može dovesti do uvida da interesi i nisu u toj meri suprotstavljeni i da su površinske razlike prikrile viđenje opšteg dobra oko koga su sve strane u suštini saglasne. Za sporazume sa pojedinim nerešenim pitanjima je karakteristično da se građani slažu oko određene opcije, ali na osnovu različitih razloga. Upravo zbog toga ovakvi sporazumi mogu da posluže kao privremena rešenja, dok se nakon toga mogu razrešiti pitanja koja su ostala sporna. Pod integrativnim pregovaranjem podrazumeva se ista ona koncepcija integrativnih ili win-win razrešenja sukoba koju smo ranije razmatrali. Konačno, potpuno kooperativni pregovori podrazumevaju da strane započinju deliberaciju sa sukobljenim interesima,

ali da nakon rasprave o sadržaju tih interesa i pozivanja na principe pravičnosti, postižu saglasnost za koju obe strane mogu da kažu da je fer. Ova vrste pregovora podrazumevala bi potpunu iskrenost pregovarača, uzdržavanje od korišćenja pretnji i drugih strateških sredstava karakterističnih za uobičajene situacije pregovaranja.

Ključni problem u vezi sa svim navedenim formama deliberativnih pregovaranja jeste što su one ili isuviše deliberativne, ili isuviše podložne klasičnom strateškom ponašanju. Pođimo redom. Za konvergenciju bi se teško moglo reći da uopšte predstavlja bilo kakvu formu pregovaranja. Videli smo da autori klasičnu deliberaciju određuju tako da se odluka za neku opciju donosi na osnovu istog razloga. Iako je sada za razliku od klasične deliberacije dopušteno izražavanje ličnih interesa, reklo bi se da je postignuti sporazum u potpunosti deliberativan i da nikakvo pregovaranje zapravo nije ni potrebno. Slično je i sa drugim vidom deliberativnog pregovaranja koji je originalno branjen upravo kao model deliberacije. Dodatni problem predstavlja to što je postignut sporazum nestabilan jer se u svetlu dalje diskusije može pokazati da pitanja koja su ostala otvorena mogu da ugroze prethodni sporazum. U tom pogledu glasanje bi imalo znatno veću prednost nad ovakvim tipom deliberacije ili deliberativnog pregovaranja, jer bi ponudilo trajnije rešenje za dati problem. Kada je reč o integrativnim pregovaranjima, najpre bi trebalo istaći da je u prezentovanju ovog modela primer koji je Mejnbridžova ranije koristila delimično modifikovan. U novijoj verziji primera, Foletova koja predlaže rešenje upravo se pojavljuje kao jedna od strana u pregovorima. Ovom modifikacijom primera izbegava se ranije izneti prigovor da je integrativno rešenje došlo neka-ko spolja, što dovodi u pitanje relevantnost integrativnih rešenja za javnu deliberaciju. Ali se njome ne izbegava prigovor da su ovakva rešenja podložna strateškoj manipulaciji karakterističnoj za realne situacije pregovaranja. Dakle, za razliku od prethodna dva slučaja, treći vid deliberativnog pregovaranja ne bi se mogao smatrati u potpunosti zadovoljavajućim zato što ipak dopušta mogućnost strateškog postupanja koje je karakteristično za uobičajene situacije pregovaranja. I najzad, u potpunosti kooperativni pregovori mogli bi biti podložni sličnom prigovoru. Kako bi potkrepili svoju ideju o navedenoj vrsti sporazuma autori citiraju odlomak u kome se kao primeri za datu vrstu pregovaranja navode „srećno oženjeni par“ ili

„srećni biznis partneri“. Već sama artificijelnost ovih primera trebalo bi da ukaže na veoma ograničen domet u potpunosti kooperativnog pregovaranja. Pogotovo se čini da je zahtev potpune iskrenosti i otvorenosti teško zadovoljiti u bilo kojoj vrsti pregovora, pa makar se radilo o srećnom bračnom paru ili biznismenima koji su imali sreću da uspešno sarađuju.

Moglo bi, dakle, da se zaključi da se uprkos tome što je deliberativno pregovaranje prezentovano u znatno složenijoj formi nego što je to slučaj u ranijem radu Mejnsbridžove, argumenti u prilog uključivanja pregovaranja u deliberaciju, i u ovoj kompleksnijoj formi, ne čine dovoljno ubedljivim. Postavlja se pitanje koja je onda glavna motivacija za dosledno insistiranje na potrebi za takvim jednim integrisanjem pregovora u deliberativnu proceduru. Autori eksplicitno kažu, misleći na vrste deliberativnih pregovaranja, da se „svaki od ovih procesa završava nekom vrstom konsenzusa, odnosno istinskom saglasnošću učesnika da je ishod ispravan ili fer“ (Mansbridge et al. 2010: 70). Imajući u vidu ovaj njihov stav, mogao bi se izvesti zaključak da izvor pojedinih nekoherentnosti, kao i nedovoljna opravdanost koncepcije deliberativnog pregovaranja, svoj izvor imaju u onome što smo nazvali „participatornom iluzijom“ da će konsenzus nekako biti postignut, pa makar to bilo i sredstvima pogađanja i pregovaranja. Ali ono što se gubi iz vida jeste da deliberativni konsenzus nije isto što i saglasnost postignuta pregovorima. Da je to tako dovoljno govori činjenica da u slučaju deliberativnog konsenzusa pregovori jednostavno ne bi ni bili potrebni.

Ukoliko je naša analiza ispravna to onda znači da koraci u pravcu integrisanja ličnog interesa u deliberaciju, kao i slabljenja uslova opšteg dobra i konsenzusa idu u prilog formi demokratskog odlučivanja koja uključuje proceduru javne deliberacije i proceduru glasanja, ali ne i pregovaranje, makar ono bilo zamišljeno i u deliberativnoj formi. Kada je o glasanju reč, neke osobe će verovatno glasati kako bi unapredile lične interese. Ali neke osobe takođe mogu glasati imajući u vidu neku koncepciju opšteg dobra. Ključna stvar je da nema nužnosti da se postupi bilo na jedan, bilo na drugi način. Empirijska istraživanja takođe pokazuju da ljudi glasaju kako zbog razloga u kojima dominira lični interes, tako i iz prosocijalnih razloga. Klasična koncepcija deliberativne demokratije podrazumeva da je javna diskusija usmerena ka postizanju konsenzusa oko opšteg

dobra. U ovom radu zastupao sam stanovište da nema nikakve nužnosti u pretpostavci da će javna deliberacija zaista dovesti do konsenzusa u pogledu opšteg dobra. Ovakav jedan konsenzus ne samo da nije realističan, već ne mora nužno da bude ni poželjan rezultat javne deliberacije. Ako tako stoje stvari, onda najviše što praktično orijentisani teoretičari deliberativne demokratije mogu da očekuju jeste otvorena debata u deliberativnoj fazi demokratskog odlučivanja koja bi mogla da utiče na postdeliberativno glasanje. Ovo stanovište podrazumeva da rasprava koja je usmerena na postizanje saglasnosti i određenje opšteg dobra, čini verovatnijim da određena koncepcija opšteg dobra bude reflektovana u ishodu glasanja. Ono takođe podrazumeva da pozivanje na lični interes nije *ex hypothesi* isključeno. Uloga javne deliberacije je da budu razjašnjena pitanja kako u vezi sa ličnim interesima, tako i u vezi sa opštim interesom. I jedna i druga vrsta razmatranja mogu se u toku diskusije pokazati kao opravdana. Ali ni tu nema nikakve nužnosti.

Slična poenta je istaknuta u okviru odbrane savremene koncepcije praktičnog uma. U teoriji racionalnog izbora obično se smatra da ljudi odlučuju po modelu *homo economicusa*, koji podrazumeva da su osobe koje donose odluku u prvom redu usmerene na ostvarenje ličnih interesa. Pojedini autori, poput Sena (A. Sen), smatraju da nema razloga zašto šira koncepcija praktičnog uma, koja je po svojoj prirodi refleksivna, ne bi mogla da uključi brigu za lični interes. Međutim, kao što nema nužnosti u tome da se zauzme prosocijalno stanovište, isto tako nema nužnosti da se nakon procesa refleksije zauzme stanovište ličnog interesa. Ono što je jedino važno u okviru ove koncepcije jeste da postoji ispravna procedura za odmeravanje razloga koji govore bilo u prilog ličnog interesa, bilo u prilog prosocijalnog stanovišta. Na ranom stupnju razvoja deliberativnog ideala Gudin (R. E. Goodin) je izneo tvrdnju da je „mnoštvenost poredaka preferencija bitna zato što će u kontekstu kolektivnog odlučivanja, ljudi prati svoje preferencije. Oni će izraziti samo svoje javno orijentisane etičke preferencije, dok će potisnuti svoje privatno orijentisane egoističke preferencije“ (Goodin 1986: 88). Čini se da se na današnjem stupnju razvoja deliberativne demokratije može reći da pranje ili pročišćavanja preferencija u proceduri javne deliberacije može zapravo voditi njihovom izbeljivanju. To znači oduzimanje od stanovišta da je postizanje konsenzusa ili saglasnosti u

pogledu koncepcije opšteg dobra nužan cilj javne deliberacije. Izražavanje ličnog interesa u procesu deliberacije može imati veoma značajnu ulogu kako bi se izbjeljivanje preferencija izbeglo.

Primljeno: 15. septembar 2011.

Prihvaćeno: 30. septembar 2011.

Literatura

- Ackerman, Bruce and James S. Fishkin (2004), *Deliberation Day*, New Haven: Yale University Press.
- Bächtiger, André, Simon Niemeyer, Michael Neblo, Marco R. Steenbergen and Jürg Steiner (2010), „Disentangling Diversity in Deliberative Democracy: Competing Theories, Their Blind Spots and Complementarities“, *Journal of Political Philosophy*, 18: 32–63.
- Bohman, James (1998), „Survey Article: The Coming of Age of Deliberative Democracy“, *Journal of Political Philosophy*, 6: 400–425.
- Bohman, James and William Rehg (1997), „Introduction“, u: Bohman, James and William Rehg (eds.), *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, Cambridge, MA: MIT Press, pp. ix–xxx.
- Cohen, Joshua (1997), „Deliberation and Democratic Legitimacy“, u: Bohman, J. and W. Rehg (eds.), *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, Cambridge, MA: MIT Press, pp. 67–92.
- Cohen, Joshua and Joel Rogers (2003), „Power and Reason“, u: Fung A. and E. O. Wright (eds.), *Deepening Democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*, London: Verso Press, pp. 237–255.
- Dryzek John S. and Christian List (2003), „Social Choice Theory and Deliberative Democracy: A Reconciliation“, *British Journal of Political Science*, 33: 1–28.
- Elster, Jon (1986), „The Market and the Forum: Three Varieties of Political Theory“, u: Elster, J. and A. Hylland (eds), *Foundations of Social Choice Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 103–132.
- Gaus, Gerald F. (2008), „The (Severe) Limits of Deliberative Democracy as the Basis for Political Choice“, *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 117: 26–53.
- Gutmann, Amy and Dennis Thompson (1996), *Democracy and Disagreement*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Goodin, Robert E. (1986), „Laundering Preferences“, u: Elster J. and A. Hylland (eds), *Foundations of Social Choice Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 75–101.
- List, Christian (2002), „Two Concepts of Agreement“, *The Good Society*, 11: 72–79.
- Mansbridge, Jane (2006), „Conflict and Self-Interest in Deliberation“, u: Besson S. and J. L. Martí (eds.), *Deliberative Democracy and its Discontents*, Aldershot: Ashgate, pp. 107–132.
- Mansbridge, Jane with James Bohman, Simone Chambers, David Estlund, Andreas Føllesdal, Archon Fung, Cristina Lafont, Bernard Manin and José Luis Martí (2010), „The Place of Self-Interest and the Role of Power in Deliberative Democracy“, *Journal of Political Philosophy*, 18: 64–100.
- Shapiro, Ian (1999), „Enough of Deliberation: Politics Is about Interests and Power“, u: Macedo Stephen (ed.), *Deliberative Politics: Essays on Democracy and Disagreement*, Oxford: Oxford University Press, pp. 28–38.
- Shapiro, Ian (2003), *The State of Democratic Theory*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Thompson, Dennis F. (2008), „Deliberative Democratic Theory and Empirical Political Science“, *The Annual Review of Political Science*, 11: 497–520.

Ivan Mladenović

BLEACHING PREFERENCES:
WHY DELIBERATIVE PROCEDURE SHOULD
INCLUDE SELF-INTERESTED PREFERENCES

Summary

Abstract: Someone might vote for an option that on his or her view best promotes his or her self-interest. But, someone might vote for an option that promotes what he or she sees as a common good. The point is that there is no necessity here. Empirically oriented investigations showed that people vote both for self-centered and prosocial reasons. On the standard account of deliberative democracy public discussion is oriented towards achieving the common good. In this paper I shall argue that there is no necessity in supposing that public deliberation will lead to consensus over the common good. If consensus over the common good is neither realistic, nor desirable feature of public deliberation, then the most that practically oriented deliberative democrats might hope for is an open debate which may influence post-deliberative voting. Or so I shall argue. On this account, deliberative democracy makes more probable that outcome of the voting procedure will reflect concerns over the common good. According to this conception the appeal to self-interest is not *ex hypothesi* excluded. The role of public deliberation is to bring to the fore both self-centered and prosocial concerns, and eventually to show why prosocial concerns should override private concerns. But there is no necessity here. The most important thing is to have sound procedure for weighting the reasons that speak both for and against self-interested concerns.

Key words: self-interest, public deliberation, deliberative negotiation, voting, deliberative democracy.

